

s213(8)

AM/7/13

K32/13

J.S.R.Masiangoako

and a
bit

1. 0 16

Birth

but infancy and youth. (Bwana custom)

- Mmapa: Mosadi ge a le kgomogadi, o dira tiro tse di mo lekanetseng, ga a tsoanna go dira di tiro tse di bokete. Gagologolo go inama, le go dila mmu oa mo ritelô. A ka dila mmu, fela e se gore o etsa ka matla, o tswanetse gore a etse tiro ka fa a ka kgonang ka teng. Go fela, oa g fela, nokeng oa ea, kgonye wa ea. Le ge a ntse a tsamaea mo nageng le mo gae, ga a tswana gore a ralle dikgomo, gongwe di podi ka bogare. O tswanetse gore a di potologe, ke gore ga di ea thuseiwa, ka mothusô o le mongwe le ene. Molemo o mo alafileng ga o wa lafa dikgomo tsa batho. Ke ka mo e leng gore, mosadi mongwe le mongwe ea meroalo, gongwe ea sa ntse a tsala bana, ga a dumelwa gore a ralle dikgomo, gongwe dipodi. Gape ga a tswana gore a tsene mosakeng la dikgomo gongwe la dipodi. Fela kwa teng a ka ea, e seng gore a tsene ka mo teng. Go ja o tswanetse gore a je dijo tse di siameng, fela ga a tswana gore a je mae. Tse dingwe a ka di ja, merogo le mafsi, oa di ja, ga di na molato. Mosadi eo, ga a tswana gore a tshoge dilo tse dingwe. Ke gore, ge e ka re a bona selo, sa mo tshosa, gongwe a se tshaba, o tla tsala ngwana ea tswanang le sona. Le ge e le motho o mongwe ea re, a mmona g mo tshoga, o tla tsala ngwana ea tswanang le motho eo. Mosadi ge a le kgomogadi o ipaballa mo dilong tso tsotlhe, gore a se ke a be a tshaba sepe. O tswanetse gore a tsware pelo ea gagwe pila. A se ke a be a ila motho eo mongwe a re ga pila, gongwe a re, ditsebê gongwe tlhogo. Ngwana wa gagwe a ka tla a tswana le motho eo. Mosadi wa kgomogadi ga a ke a fetola sefathhego sa gagwe, le mesese ea gagwe. Fela wa molemoga mo matlhong le mesese e sa lekalekane.
2. Mosadi ea kgomogadi, ga a tswana gore a tsene ka fa go nang le moleetse, ke gore a ka mo gata. Ge a tla tsena o tswanetse gore molwetse a tlhapiswiwe ka moroto wa gagwe, ke gona mosadi eo, a ka tsenang. Le monna wa gagwe fela jalo, ga a tsene fa go nang le molwetse, gongwe motsetse. Fela mosadi ea kgomogadi o na le monna wa gagwe go fitlhela ngwana a tsalwa, ke gona monna a tla tlogelang mosadi ea nong a o na kwa ntlung e ngwe, fela koa

mosadi a ka nna a ea go bona ngwana. Fela ese gore a ka kopana le mosadi, go fitlhela, ngwana a tswa mo ntlung.

Mosadi ea kgomogadi ga a tswana ke gore a utlwisise botlhoko ga a tswana gore a iteoe. Ga tswana gore a omangwe, ka gore moa wa gagwe o ka utloa botlhoko. Fela o bidiwa ka ina la gagwe, le a ntseng a bidiwa ka lona. Ga a na matla a gore a ka dira se a se ratang go seetsa kwa ntle go tumellô ea monna wa gagwe, gongwe bo matsalagwe. Sengwe le sengwe o tswanetse gore a se kope, mme a dumellwe ke monna wa gagwe. Ge monna a gana, ga a ka ke a etsa sepe. Monna wa gagwe, ga a tswana gore a kopane le basadi ba bangwe, go fitlhela mosadi a belege, a be a tswa mo tlung. Ke gona a ka kopanang le basadi ba bangwe, ge a rata go kopana le bona.

Mosadi ge a ise a belege, ga go itsiwe gore ngwana e tla ba mong, mosimane gongwe mosetsana. Fa gongwe mosadi o tsala basimane fela fa gongwe basetsana fela.fo, ke ka belô ea Modimo, ga go kake ga thibela ope. Ga go na ngaka e ka dirang gore mosadi a tsale ngwana wa mosimane, gongwe wa mosetsana, fela go na le dingaka tse 3. di dirang gore ge mosadi a sa tshole bana, a tshole bana. Di ea mo remela gore a be nne a tshole ngwana, gongwe bana fa gongwe di ea pallo ke go dira jalo. Setswano sa ngwana ka gale sela le mmagwe, gongwe ntatagwe, ga ntsi, ntsi se ea le eo, sempila. Ke gore ge mmagwe a se pila setswano sa bana se ea le ene. Ge monna a se pila setswano sa bana se ea le ene. Fa gongwe se ea fapana, o fitlhele bana ba ile kwa setswano sa bo ntata bona mogolo, gongwe ko bo malome a bona. Ga ntsi, ntsi setswano se ea le eo sempila, di-tsebê, di nko, tlhogo, melomo.

Monna ge a sentse mosadi, mme a ganela go tseiwa fela se mosadi a se bolelang, le ge ngwana a sa tswane le ene. Ke gore banna ba ba ntsi, ba ka tshodisa basadi bana, mme ba tlo-ge ba ikganetsa gore ga se bona le ge ele bona. Mosadi ke ene a itseng gore o kopane le monna eofe. Fa gongwe ngwana a ka tswana le motho o sele fela, a sa mo tsala. Ke ka mo e leng gore go tswanetse gore go tseiwe se se bolelang, ke mosadi. A ka se ke

a bolela motho fela a ise a kopane le ene. Ge a supa monna ke nete go ntse jalo, ke ene a mo tshodisitseng ngwana. Mosadi ge a le mpa, malatsi a gagwe, ga badiwe, fela dikgwedi di ea balwa. Ge sebaka se a tumela o isiwa kwa abo gore a eo belegela kwa teng. Ge e le sa ntle, e le gona a nang a nyalwa, ka ngwana wa bobedi, ga a tlhole a ea kwa abo, janong o tla nna kwa bo matsalagwe. Ke gona kwa tla nanga belegela f gona. Fela ge mosadi a ntse a le kgomogadi, ga a fiwe ditlhare, ge a sa lwale. Ge a lwala a ka fiwa ditlhare.

4. Gantsi ntsi ga go fiwe mosadi ditlhare ge a sa h lwale. Ke gore o sele a lafiwa ge a nyalwa. A fiwa ditlhare gore ea ka neng wa molowa, a itowe. Ge malatsi a khutswafala go batliwa mosadi ea itseng go belegisa. Mosadi ea kgomogadi ga a tswana gore a bofe letheke la gagwe ka dikgole tsa mesese thata, gongwe megala. Fela wa bofa, e seng go tsimpa, o tswanetse gore a nyaise fela. Mafura o na wa a tlola, ga ana molato, ke gore wa iphatla, le go tlosa lerole le bosetlha. Mabele ga a lafiwe, a tlogelwa fela, alafiwa, ge a bolaea, gongwe a sa tsoe mafyi, ke gona a tla tlhokomelwang. Fela ga ntsi, ntsi ga tlhokomelwe. Go fitlhela ngwana a tsalwa.

Ge ngwana a setse a le gaufi gore a tsalwe go batliwa, mosadi ea itseng go belegisa. E ne ke ene a batlang ditlhare tsa gagwe. O tla nna le mosadi eona go fitlhela ngwana a tsala, ke gona a tla tsamaeang. Fela ga fiwe sepe, o thusa fela. Ge a palletswe, go batliwa ngaka gore le eona e thuse. Ngaka eona ea duelwa ge e batlilwe. Ngwana o phuthoa ka matlalo a dibatana a boleta. Matlalo, a boramofye, diphokobye, le methose, ke ona gaphathoang ngwana ka ona. Gore a se ke a be a kokonelwa, gongwe go baballwa ke lefatshe. O tlodiwa ka mafura a mafyi, fa gongwe o tlodiwa ka letsoku gore o fitlhele a le boleta, le mmala oa gagwe o tlhatswege. Le mmagwe o tlodiwa ka letsoku gore tsatsi le a tswang mo tlung o fitlhele a tlhatsoegile, wa para dikobo tsa dinku le tsa dibatana. Dikobo tse, tsatsi le mosadi eo a tswang mo tlung di tswanetse gore di sugiwe gape, gore di mphyafadiwe,

5. di tloodiwe go nkgga, ga meroto ea ngwana le mafura a neng a ntse a tloilwa ke motsetse. Ge motsetse a tswa mo tlung o tswanetse gore a ne sebaka a ise a kopane, le monna wa gagwe. Fela go buoa ba ntse ba buoa mogo. E seng go kopanna dikobo, le gore mosadi o sa ntse a nkgga meroto ea ngwana.

Fologwa ke mala: Mosadi ge a ka fologwa ke mala ke gore a tshola ngwana a fedile gongwe a sule. O a be a se letlhogono, fa gongwe, ngwana wa be a tihatswe ke matsatsi, malatsi a gagwe a sa lekana. Fa gongwe mosadi wa be a iteile ke monna a mo utlwisana botlhoko, gongwe a oa a utlwa botlhoko, gongwe wa be a loile. Fela le ge mosadi a fologwa ke mala ga a ke a omangwa. Ke tsietsi e ea beng e mo tihagetse. Ge a sena go fologwa ke mala a wa lafiwa, o batlelwa gore e makanye, gore tsala ea gagwe e tle e ne sentle. E tle re motlha ge a ka kopana le monna a tle a fithhele tsala ea gagwe e tihatswegile. Le ditsietsi di tle di mo tlogele, a selwe ke lefatshe. Ngwana ge re tla re o fithhele fa e ka baang motho, ke ge a na le dikgwedi tse thataro. Ke gona re ea tleng re, re e setse e le motho. Mmagwe o fiwa ditlhare, gore a tle a ne a gole sentle. Mmagwe o tswanetse gore a sebetse sentle, a seke a dira tiro, e kholo e ka mo lapisang thata. Fela ga se gantsi, ntsi fa mosadi ge a lemerwalo, a phelang ka ditlhare gore ngwana a tle a ne, le gogola sentle. Le gona ga se gore go molato ge ngwana a godisiwa ka ditlhare. Ke gore mmagwe wa be a sa phele, sentle. Gongwe wa be a phela ka bolotse. Ke ka mo fa gongwe ka fithhelang mosadi a nwa ditlhare.

6. Tsholo ea ngwana: Ngwana ge a tsholwa o tsholelwa mo tlung, e ngwe gore batho, ba tle ba tle, ba ne, mo e ngwe. Le gore batho ba tle ba seke ba tswenyega, ge ba iketsetsa ditiro tsa bona. Ngwana o tsholelwa mo mosuteleng wa dikgomo, o oa tseiwa, o isioe kwa ntlung koa ngwana o tla tsholelwang teng. Fa ngwana a tsaletsweng ka teng, go beiwa mopakwane, gore batho ba tle ba tswa motseleng. Le gore, ba ba maoto a seng phepha ba tle ba seke ba tsena ka fa lapeng leo. Ge go tshatswe ngwana wa mosimane go beiwa letlhare la motlhotlho, wa mosetsana go beiwa letlhare la

s213

morutlhare. Ke ona o itsiweng gore ge go beilwe letlhare e, ke ngwana o fe a wa mosimane, gongwe wa mosetsana. Ge ngwana a tla tshola, go bidiwa basadi ba ba itseng go belegisa. Ge ngwana a sena go tsholwa go bolelwa ditsala, le batho ba gileng gaufi. Batho ba bolelwa gore ba tlise dithuso tse ba ka thusang ka tsona. Ba bangwe ba tlisa dikgong, ba bangwe ba tlisa metsi, ba bangwe ba sila. Ba ngwe ba tlisa mabele go tlo fa ngwana.

Ntata go ngwana e ne e emela kwa kgakala ga a tumele, go fitlhela ngwana ane malatsinyana ke gona, a ka a tumelang, gongwe go tsena. Ge pelegi e pala, e le thata, go batliwa dingaka gore di tlo thusa. Ge mosadi a ka swa a sena go belega, ngwana wa pepetletswa wa go disywa fa gongwe wa tle a phele, ge Modimo, o rata. Fa gongwe wa swa. Ge ngwana a sena go tsholwa o phimolwa ka matlalo a boleta a diphokobye. A tloge a tlhaphisiwe, a newe magore a mo anyise. Basadi ba ba itseng ke bona, ba ba kgaolang

7. mohumu. Ba tloge ba o fitlhe fa ba itseng teng. Ba o fitlha mo teng wotlung eona e go belegetsweng mo eona. Fa gongwe ba o fitlha kwa ntle mosegotlong.

Mafatlha: Mafatlha, a itumellwa, motho wa be a le le tlhogono ge a ka tshola mafatlha. Fela a na le tiro e tona ka gore a batla batho ba babedi gore ba thusanye. Le ba belegi go batla ba babedi. Ba bidiwa mafatlha fela ga gona leina le ba bitswang ka lona. Ge e se la bona le ba bitswang ka lona gore ke mafatlha. Di gole tsona ga go dirwe sepe ka tsona, di godisiwa fela. Di ea tlhokomela thata, di ea direlwa, gore di seke tsa bona, bokete. Fela ge mosadi a tshola segole ga se gore a ka re, ke boloi, gongwe ke dinelwa. Ke ka-belô e a e abetsweng. Fela ga se gantsi, ntsi, fa o ka fitlhela mosadi a ntse a tshola digole, gongwe mafatlha.

Fa gongwe mosadi o ratwa ke mafatlha, le ge go ntse jalo a ka se ke a re, o aneletswa. O tswanetse gore a itumele ge a tshola.

Pelegi: Mosadi o na sebaka sa kgwedi mo tlung, a ise a tswe. Fela batho ba ne ba tle go tlo bona ngwana le go lekola motsetse.

s213

Fela kwa ntle ga a tsamae. O ea fela ge a ea go rota. Le gona o tsamae ka sebalalo, ga tsamae, tsamae fela a lebeletswe ke batho. O oa iphitla gore ba se ke ba bona fa a rotelang teng. Motsetse o tla tla a kopana le monna morago ga sebakanyana, le ge u sena go tswa mo tlung o tswanetse gore a ne, malatsi gape, a ise a be a kopane le monna wa gagwe. Fela ngwana e ne wa motswara, ooa itse gore ko ngwana wa gagwe. Motsetse ga tswana gore a t pele batho dijo, le eseng go ba fa dijo. Le baeng ga tswana gore a ba fe dijo. Ngwana o fiwa dijo a setse a le mo tona. Ge a santse a gola wa a nya fela. Ngwana ge a tswa mo tlung, o wa lafiwa. O nosiwa diteifi, o wa se apesiwa, gore ge bolwetse bo tlhaga, bo fithole a lafilwe. Bolwetse ba banyana, seteifi, letlhogwana ke ona malwetse a tshosang bana. Ge tlhale ea mohubu e kgaoga, e ea latlha ga go diriwe sepe ka ga eona. Mmagwe wa e fitha mo segotlong. Fela ngwana ge a santse a le mo tlung o tlhabelo nku gongwe podi. Ba nong a go bidiwe batho ba ba neng ba ntse ba ~~khaxx~~ tlisa metsi le dikgong, le go sila. Thari e tlo belegang, e sugwa ke malome go ngwana, le se ngwana a setlhabelwang sentsiwa ke malome agwe. Tsatsi le ngwana a tla ntshiwang mo tlung, fa gongwe wa pelwa byalwa go bidiwe ditsala tse di fa gaufi, le batho ba go agilwang le bona.

Emilia Nkoane.

9.

Infancy

Ngwana ge a ntshiwa lantlha mo tlung, o supediwa ngwedi:-
 Wa be kiriediwa gore eanong batho ba botlhe eanong ba ka mo tshola mo diatleng tsa bona. Ke gore eanong, a ka se ke a tlhole a gatega. Fela o tswanetse gore a nne fa lapeng sebakanyana a ise a isiwe kwa ntle ga lapa. Letsatsi le a tlantshiwang ka fa lapeng o tla ntshediwa kwa malomagwe gongwe kwa Rakgadi eagwe, gogwe kwa mangwane agwe. Leina la ngwana le ea kopiwa ko matsalagwe, le monna rago ngwana le ene o ntsha la gagwe, fela go tseiwa le le ntle, ga ntsi, ntsi go tseiwa la kwa bomogolo. Leina la ngwana wa ntlha go tseiwa la kwa bo ntatago ngwana wa bobedi ke gona go tseiwang la kwa bomogolo. Fa gongwe ba a

s213

tlhakanya, o fitlhele maina a gagwe a le mabedi gongwe go feta. Ge ngwana a tsalwa go bolelwa malomagwe gore setlogolo se tsetswe: Ke gore malomagwe o tswanetse gore a suge thari, ka gore ke ene moja ditlhogo. O tswanetse gore a be a ntshe se se tla tlhabelwang ngwana ge a sa ntse a le mo tlung. A e letse ka mosho ge setlogolo se ntsha ditlhogo. A itse gore o se diretse se sa ntse se le mo tlung, ~~stixikag~~ ditlhogo ga di mo rone, ke tsa gagwe o di diretse. Podi e tlhabelwang ngwana e lafiwa, gore e tle e re batho ba ba tlileng go tlo ja dinama, ge ba ka re ba etsa sengwe sa boloi, go soe bona, e seng ngwana. Ke gore ga ntsi, ntsi batho ba rata go lowa ge go na le morero, ba tle ba ipate ka ona, gore batho ba ne ba le ba ntsi, ga go itsiwe gore ea loileng ke mang. Ngwana ge a setse a dule ka fa lapeng mmagwe

10. oa mo tsaea a tsamae ka ene kwa eang teng. Ge a eta, o eta le ene a mmele. Mmagwe ke ene a tlhapisang ngwana, mmagwe o ina diatla tsa gagwe mo metsi, eanong a bo phimole ka tsona mo sefathlegong, le mo mmeleng. Fa gongwe o mo emisa ka mahoto mo kgamelong e tletse metsi, ge mo tlhapisa mmele. Ngwana wa nya mmagwe, ge mmagwe a se na mafyi, o ritelwa mothodi, gore mala a gagwe a tle a gatlhe. Fa gongwe o nosiwa mafyi a dikgomo, le a dipodi. Motho (mosadi) ge a na le mogolwe a ka seke a nyisa ngwana wa mogolwe. Mogolwe ene a ka nyisa ngwana wa monawe ga gore sepe. E seng monae gore a nyise ngwana wa mogolwe.

Ngwana ge a simola go tsamaea, o ithuta go abula, ge a itse go abula, o ithuta go ema ka dinao, ge a itse go ema. Ke gona a tla simollang go tlosa leoto, le go tswela pele a tsamaea. Ithuta a nosi, fa gongwe a gogwa ke bana ba bangwe. Ge a nosi o ema ka dilo tse a ka emang ka tsona. Fa gongwe a lela dilo tsa bana ba bangwe, fa gongwe ba tipe ka matlapa le di thobane. O fitlhela e le ntoa fela go tsogile lenyanya fela, o se ke o itse gore molato ke eng. Gore o bo o tle o ba didimatse. Ngwana ge a simolla go tswa meno, re ea re: "O oa thula" Ge e ka re o na le batho ba ba tona wa re, "Ngwana oa thula" ba go fa molato, Ke gore ba tla go duedisa ga ba ba tle o be o re ngwana wa thula.

tshameka mantsibooa ge ba sena go ja. Ke gona bona ba ea go tshameka, ba banyenyane bona ba robala, bona ba tshameka matshegare ge ba ba tona ba ile go sebetša.

Basimane, le basetsana ba bagolo ba tshameka mogo mantsibooa. Ge ba ise ba e go bolla ga e ise e ne banna le basadi, e sa ntse e le bana. Fela ge ba tswa go bolla, janong fo ke banna le basadi ga ba tswana go tlhele ba tshameka mo dipateng. Basetsana ba tswanetse gore ba nne le basadi ka kwa malapeng, basimane ba nne le banna kwa kgotleng. Gore ba tsee le banna dikgang. Ba ithute go tsaea dikgang tsa senna le tsa sesadi. Le ditiro gore ba tle ba di tlhaloganye. Ge ba tswa le bollo ke gona basimane ba dumellwang gore ba ka nyala. Ke gore ke gona e leng banna, ba ba tswanetseng gore ba ka nyala. Le gona ba tswanetse gore ba nyale ka tumellô ea batswadi ba bona. Batswadi ba bona ke bona ba ba tla ba ba tlelang basadi. Fela mosimane le mosetsana

13. ba ka na ba ratana, fela ge batswadi ba bona ba sa rate. Ba tswanetse gore ba kgaogane, Batswadi ba mosimane ba batlela ngwana wa bona mosadi, ge ba rata mosetsana oa mamang, mang, ba matla fela mosimane a ntse a sa itse. Ge batswadi ba mosetsana ba dumela, mosimane o tsaea fela se a se bolelwang ke batswadi ba gagwe. Ga a na go gana, ge basadi ba gagwe ba rata ngwana wa mang mang, mosimane le ene o tla mo rata. Le ge a ise a bue le mosetsana, ge bagolo ba dumelane, le mosimane le mosetsana ba tla dumelana le bona. Ke gore batswadi ba lebelo gore a mosetsana wa mang mang a o thata motirong. A bo mmagwe ba thata mo tirong, ga ba batle gore ngwana wa bona a nyale motlapa gongwe a batswadi ba mosetsana a ga ba loowe. Ba lebella dilo tso tsotlhe tse, gore e re ge ba re re rata mosetsana oa mang mang, ba be ba itse gore o siame, o tswana ngwana wa bona le gona o tswana go ba ngwetsi ea bona go sena pelaelo. Basetsana ge ba tswa lebollo, ba segelwa mesese ea matlalo, ba tlogela makgabe, fela ge ba ise ba e lebelo, ba tswala makgabe, le metlokolo e ba thibetsang marago ka eona. Ge ba tswa ba tswala mesese ea matlalo, ke gore ba segelwa letlalo le a le aparang ka kwa morago

s213

Ke gore o didimale go fitlhela, ba botlhe ba a bona, ge ba ise ba a bone go go bue motho ope. O ka fiwa molato, motho o itidimalla fela le ge a bona, ga bue sepe.

11. Ngwana ge a thula ga gona setlhare se a se sebedisang. Go lesiwa fela, go fitlhela meno a tswa a otlhe, ge a sa lwale, ga alafiwe, wa lafiwa fela ge a lwala. Fa gongwe ge ngwana a xixi theiwa leina o thellwa motho o mongwe, gongwe selo, se se ka diragalang mo malatsing a tla tsalwang ka ona. Ge go ka tla tsie, bana ba ba tsalwang ka eona nako eo, ba bidiwa ka maina a tsie. Basimane ba bidiwa, Ratsie, mosetsana Matsie, ka nako ea pula, go bidiwa bo Rapula le bo Mapula, ka nako ea tlala, go bidiwa bo matlala fela jalo. Le ge e le moeng a etile, ge go ka tsalwa ngwana, o tla bidiwa ka ina la moeng o. Fela maina kopiwa kwa go bo malomago motho le kwa bo ntata go motho. Ke ona maina a tlotliwang thata a itsegeng. Leina la ntlha, ngwana eo a o tla bidiwa ka lona le mmagwe le ntatagwe ba tla bidiwa ka lona. E ntse e le ke ea kwa ramamang, gongwe kwa namang, ka ina la ngwana. Batswadi ba bana ge ba bitsa bana ba bona ka tlotlo ba re, ge e le mosimane ba re ntata, ge e le mosetsana ba re, mma. Ga ntsi, ntsi ga se baeng, ba o ka fitlhelang ba tlotlo bana ba batho. Balekane ba motho ge ba mmita ba re fela ba re, ramolekane, gongwe thaka, molekane, mosimane wa podi tsa etsho.

Lea Lanvekwane

12.

Youth

Bana ge ba sa ntse ba gola, ba tshameka mo dipateng. Ba tlhola ko letsatsi lo lotlhe, ba ntse ba tshameka. Basimanyana le basetsanyana ba tshameka mo go. Ba dira dilonyana tse ba tshamekang ka tsona. Ba kgetla mebitlwa, ba kgobokanya mebu mo dipateng. O fitlhela di pata tse di tletse mebitlwa. Ge ba ntse ba gola, ba g ba ngwe ba rutwa ditiro, basetsanyana ba belega bana, fa gongwe ba ea kgonye, le nokeng. Basimanyana bona ba disa dipodi le dinamane, go tloga fadi namane, ba ea go disa dikgomo. Ge ba setse ba le ba golwanyane, bao, bona eanong ba

K32/13

10X

s213

le la ka kwa pele. E seng makgabe, ge a nna fafatshe letlalo
le le ka kwa morago, o wa le alla, le le ka kwa pele o ikgafetsa
ka ka lona, ke gona ge a tswela.

Mathudi Lenyekwane

ENDS.